

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 330.303

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВ ВЛАСНОСТІ

*О. А. Гриценко, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

Розглянуто економічні умови виникнення прав власності, процедури їх специфікації, диференціації та розщеплення. Розкрито механізм виключення суб'єктів з привласнення при зміні форм власності. Доведено, що економічна доцільність приватної, комунальної та державної форм власності пов'язана із розміром трансакційних витрат на їх специфікацію.

***Ключові слова:** права власності, специфікація прав власності, диференціація прав власності, розщеплення прав власності, ослаблення прав власності.*

Постановка проблеми. Власність — фундаментальна категорія як економічної, так і правової науки, кожна з яких на різних методологічних засадах досліджує її природу. Правознавців цікавлять питання виникнення та припинення прав власності, їх особливості відносно різних об'єктів, процедури зміни, механізми захисту та ін. Економічна теорія визначає об'єктивне підґрунтя появи власності, її вплив на всю систему економічно-організаційних відносин. Поєднання економічного та правового підходів в аналізі відносин власності відбувається в науковому напрямі, що отримав назву економічної теорії права. У межах цього напрямку економічна теорія права власності (property rights economics) стає методологічною та загальнотеоретичною основою економічного аналізу правового механізму господарського життя. Основна проблема економічної теорії права власності полягає у визначенні способів оптимального (економічно ефективного) розподілу прав власності при використанні обмежених ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У витоках теорії прав власності стояли відомі американські вчені Р. Коуз та А. Алчян. У подальшому свій внесок у розроблення цієї теорії здійснили І. Барцель, Г. Демсец, Г. Калабрезі, Д. Норт, Р. Позер. Особливу роль у теорії прав власності відіграють праці Р. Капелюшнікова, який перший на теренах колишнього СРСР розпочав розробляти цю теорію.

Формулювання цілей. Основна мета статті полягає у дослідженні економічних та інституційних умов функціонування системи прав власності,

алгоритмів їх специфікації, диференціації та ослаблення (розмивання). Економічна теорія прав власності розглядає будь-який акт обміну як перехід та формування окремих повноважень, а це означає, що на ринку до кожного фізичного блага або послуги прикріплюються певні пучки прав власності, які саме і визначають цінність обмінюваних товарів.

Виклад основного матеріалу. Економічні (тобто доправові) умови виникнення власності базуються на обмеженості ресурсів та господарській доцільності їх виокремлення (уособлення) в коло власного приватного (відчуженого від інших) користування. Власність виражає об'єктивні та суб'єктивні відносини між людьми з приводу привласнення обмежених ресурсів. Ці відносини люди починають свідомо відтворювати в найзручніших для них правилах привласнення, які поступово перетворюються на набір прав з використання ресурсів. Права власності дозволяють виключити інших суб'єктів від користування обмеженими ресурсами та вільно і самостійно розпоряджатися ними. У той же час права власності визначають залежність власника від інших людей, які, з одного боку, повинні дотримуватися недоторканності їхньої власності, а з другого — спільно допомагати захищати власність від небажаних дій. У загальному розумінні права власності тлумачать як *санкціоновані (суспільством або державою) поведінкові відносини між людьми, що виникають у зв'язку з необхідністю використання благ. Права власності забезпечують обрання способів використання економічного блага і можливість контролювати їх розподіл шляхом співвіднесення витрат та вигод при їх привласненні. Як суспільний інститут права власності — це правила поведінки, яких кожний суб'єкт повинен дотримуватися у своєму ставленні до інших суб'єктів, що призводить до впорядкування їх взаємовідносин. Для кожного окремого суб'єкта права власності виражають сукупність повноважень, що дозволяють ті чи інші методи використання конкретних благ на основі зіставлення індивідуальних вигод та втрат.*

Теорія прав власності базується на таких фундаментальних положеннях [2, с. 11]: 1) права власності формуються як відносини між людьми з приводу використання обмежених речей; 2) права власності визначають розмір витрат, які суб'єкти здатні та бажають здійснити, з тим щоб отримати винагороду; 3) право власності визначає поведінкові орієнтири — одні способи поведінки вони заохочують, інші — подавляють; 4) переструктуризація (зміна суб'єктів, об'єктів або повноважень) прав власності веде до зрушення у системі економічних стимулів; 5) реакцією на ці зрушення буде зміна поведінки суб'єктів; 6) несанкціонована поведінка побудована на негативних стимулах права власності, витрати якої передбачають можливість покарання.

Розуміння прав власності спирається на історію двох основних правових систем, які характеризуються протилежним тлумаченням їх суттєвої природи. Якщо в європейсько-континентальній системі пануючою стала ідея «абсолют-

ного» та нерозподіленого права власності, то англійська правова традиція розуміє право власності як об'єднання та комбінування різних повноважень, що можуть бути розпорошені між різними суб'єктами. Розмежування між різними історичними школами у тлумаченні поняття власності належить до періоду буржуазних революцій та специфічних умов їх здійснення. У країнах континентальної Європи буржуазні революції потребували більш чіткого та жорсткого визначення права приватної власності як необмеженого та неподільного, що відобразило тенденцію до концентрації прав власності в руках одного володаря. А всі випадки розосереджування сприймалися як пережитки феодалізму. На противагу цьому підходу англійська правова система характеризувалася більш еволюційним процесом зміни феодального права, що дозволило зберегти багато її інститутів, допускаючи можливість роздроблення права власності на частини правомочностей декількома особами. Така система права власності розглядається як більш гнучка та пластична, що більшою мірою відповідає складним економічно-соціальним відносинам ринкової та змішаної економіки. Тому в сучасних умовах, перш за все при кодифікації на міжнародному рівні, все більш поширеними стають ідеї англосаксонської правової системи.

Англосаксонська правова традиція розглядає право власності як сукупність «пучок» (набір) прав, які розподілені в неоднакових пропорціях між різними особами. Існують різні підходи до визначення пучка повноважень. Деякі автори складають перелік повноважень із таких часткових правових елементів: використання ресурсу, споживання, виснажування, руйнування, поліпшення, розроблення, перетворення, продажу, дарування, заповіту, застави, орендування [4, с. 125]. На сьогодні класичний набір правомочностей складається з 11 елементів (А. Оноре), наявність хоча б одного з них у руках людини робить її власником:

- 1) право володіння, тобто виключного фізичного контролю над річчю;
- 2) право використання, тобто можливість вилучення корисних властивостей для себе;
- 3) право управління, тобто вирішення питання, хто і як буде забезпечувати використання благ;
- 4) право на дохід, тобто можливість отримувати результати від використання;
- 5) право суверена, тобто можливість відчужувати, змінювати, знищувати благо;
- 6) право на безпечність, тобто захист від експропріації блага та від шкоди з боку інших суб'єктів;
- 7) право передавати благо у спадщину;
- 8) право на безстрокове володіння благом;
- 9) заборона використання способом, що призводить до шкоди зовнішньому середовищу;

10) право на відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість стягувати благо у сплату боргу;

11) право на остаточний характер, тобто можливість існування процедур, що забезпечують відновлення порушених правомочностей.

Деякі повноваження завжди виступають тільки в єдиному зв'язку, наприклад, право володіння неможливе без прав за № 5, 6, 10, 11. Деякі права можуть існувати самотійно, наприклад, право користування не передбачає наявності інших прав. Є такі права, які майже повністю повторюють повний набір прав власності, наприклад, довготривале, спадкоємне право користування землею для сільськогосподарських робіт (емфітевзис) або її забудови (суперфіцій).

Між тим ніхто з науковців не оспорує те, що всі ці повноваження дійсно існують у практиці, відображаючи різні комбінації володіння речами. Деякі з них складають достатньо прості конструкції, наприклад, передавання в оренду, де можна чітко побачити, які повноваження і за ким визнані. А є й такі, комбінація яких передбачає складні договірні відносини, наприклад, управління пайовим інвестиційним фондом. Власник грошей, який укладає їх у пайовий фонд, передає повноваження з управління, розпорядження та користування своїми грошима управляючій компанії. При цьому він орієнтується на право отримання доходу (та повноваження за № 5, 11), але при цьому втрачає деякі права (за № 1, 3) та обмежується в інших (за № 7, 9). Управляюча організація отримує право на дохід від використання чужого майна через інвестиційну компанію, яка також отримує повноваження за № 1, 4, 9. Жоден з учасників відносин не володіє всім обсягом повноважень власника, маючи лише його окремі правомочності. У цьому полягає складність юридичного оформлення сукупності повноважень в практичній площині. Коли йдеться про різні комбінації пучка прав, виникає запитання: чим визначається необхідність саме цієї комбінації, чому власник передає деякі права іншим суб'єктам? В основі формування певного набору прав знаходяться його економічна цінність, вигоди та привілеї, які отримують конкретні одержувачі прав. Може здаватися, що найвищу цінність надає повний комплект прав власності. Безумовно, чим ширше набір прав власності, тим вище його цінність. Так, власна річ і річ, узята напрокат, мають різну цінність для споживача, навіть якщо фізично вони абсолютно ідентичні. Власну річ можна продати, передати у спадщину, отримати гроші під заставу тощо. Будинок має різну цінність, коли його господар має право заборонити будувати поряд з ним автостоянку і коли він позбавлений такого права. Але слід ураховувати — чим більше прав, тим більше ризиків та відповідальності за їх користування, що потребує додаткових витрат на їх утримання та реалізацію. Тому, якщо людина має достатньо грошей, аби купити квартиру, але вважає за краще взяти її в оренду, це означає більш високу цінність права користування. Всі зрушення у законодавстві фактично перебудовують набір повноважень, якими володіють

економічні суб'єкти, а отже, міняють обсяг ресурсів і рівень добробуту суспільства в цілому. Економічні агенти не можуть передати в обмін більше правомочності, ніж вони мають. Тому розширення або звуження прав власності приводитиме до зміни умов і масштабів обміну (збільшення або зменшення числа операцій в економіці).

Як відповідний пункт аналізу теорія прав власності звертається до визначення *режиму приватної власності*, котра вважається найбільш повно насиченою всіма повноваженнями. Стверджується, що головна риса приватної власності полягає в її високому ступені виключності прав, що означає, по-перше, виключення зі способу привласнення всіх інших суб'єктів (тобто недопущення їх до наявних прав). По-друге, виключність права передбачає, що тільки на власника покладено всі позитивні та негативні результати його діяльності. Тому він більше за інших зацікавлений у максимально повному врахуванні всіх умов існування своєї власності. По-третє, виключність (в сенсі винятковості) права відчуження означає, що в процесі обміну річ буде передана тим суб'єктам, які запропонують за неї найвищу цінність, тим самим буде досягнуто ефективний розподіл ресурсів [2, с. 32].

Виключити всіх інших з вільного доступу до ресурсу означає процедуру *специфікації права власності*. Зміст і мета специфікації полягають у тому, аби створити умови для придбання прав власності тими, хто цінує їх вище, хто здатний отримати з них більшу користь. «Якщо права на здійснення певних дій можуть бути куплені чи продані, — зазначає Р. Коуз, — їх урешті-решт набувають ті, хто вище цінує даровані ними можливості виробництва або розваги. У цьому процесі права будуть придбані, підрозділені і скомбіновані так, аби діяльність, що допускається ними, приносила дохід, який має найвищу ринкову цінність» [3, с. 78].

Отже, основне завдання специфікації — чітко визначити права власності, з тим аби господарюючі суб'єкти ухвалювали найбільш ефективні рішення. Тим самим забезпечується ефективний розподіл ресурсів, оскільки у перебігу обміну вони переміщуються від менш продуктивного до продуктивнішого використання, від осіб, що менш їх цінують, — до осіб, що цінують їх більше.

Неповноту специфікації західні теоретики називають «розмиванням», «послабленням» або «виснаженням» (*attenuation*) прав власності. Зміст цього явища можна виразити фразою «ніхто не почне сіяти, якщо врожай діставатиметься іншому» [1, с. 100]. Тобто, права власності повинні бути таким чином встановлені, аби ніхто не був у змозі привласнити не належні йому результати. Права власності розмиваються внаслідок того, що вони неточно встановлені, або погано захищені правовою системою, або підпадають під різного роду обмеження та обтяження (головним чином з боку державних органів) [2, с. 38]. Наприклад, приватизація державного майна передбачала специфікацію права приватної власності. Але чіткого уявлення про цей процес

на той час у суспільства не було, тому специфікація прав власності була проведена нечітко, з великою кількістю помилок, що у подальшому призвело до постійного процесу її змін, можливостей захоплювати чужу власність. Значна кількість рейдерських захоплень чужої власності є наслідком розмивання прав власності, що були встановлені у процесі приватизації. Права власності можуть розмиватися внаслідок дії груп спеціальних інтересів, які лобіюють через законодавчі та виконавчі органи свої політичні або економічні рішення. Тим самим вони беруть участь у перерозподілі прав власності на свою користь. Суттєву роль у розмиванні прав власності відіграють судові та правозахисні органи, якщо вони не можуть (унаслідок відсутності певних норм) або не бажають (за наявності корупційних схем) захистити та відтворити порушені права власності. Який би конкретний вигляд не приймало розмивання, воно означає обмеження права власника на здійснення своїх повноважень та можливість визначати їх найвищу цінність.

Специфікація прав власності припускає їх *диференціацію, або розщеплювання*. Добровільний і двосторонній характер розщеплювання правомочності гарантує, що ця процедура здійснюється відповідно до критерію ефективності. Головний вигравш від розосередження правомочності вбачається у тому, що економічні агенти дістають можливість спеціалізуватися в реалізації тієї чи іншої часткової правомочності, що підвищує ефективність їх використання (наприклад, у праві управління або праві розпорядження капітальною вартістю ресурсу). Саме на основі диференціації прав власності функціонують акціонерні товариства, відбуваються процеси на ринку цінних паперів.

У реальності часто доволі важко виокремити процеси розщеплювання від процесів розмивання (ослаблення) прав власності. Це зумовлено тим, що розщеплення прав власності може привести до перешкоджання реалізації прав іншої сторони. Наприклад, отримання права на забудову земельної ділянки під автостоянку може привести до виникнення негативних зовнішніх екстерналій — обмеження права проходу до свого помешкання, погіршення права на чисте повітря, неможливості реалізувати права на створення дитячого майданчика тощо. Тому економічний аналіз розмивання прав власності урахує різноманітні конкретні ситуації, що перешкоджають досягненню загальної суспільної вигоди.

Специфікація прав власності з точки зору економічної теорії повинна йти до тієї межі, де подальший вигравш від подолання їх розмитості вже не окупатиме пов'язані з цим витрати. Правова система покликана зменшувати витрати, які виникають унаслідок встановлення прав, створюючи тим самим умови для найбільш ефективного (з точки зору суспільної вигоди) розподілу обмежених ресурсів у перебігу добровільних угод. Юридичні правила, як зазначає Р. Познер, мають імітувати ідеальний ринок — розподіляти права власності так, як це робив би ринок за відсутності трансакційних витрат [7, с. 68].

Специфікація прав власності розпочинається через *придбання* певної речі. Дії, що передують володінню речами, називають *заволодінням*. Історично

першим природним способом заволодіння власністю була трудова діяльність, у процесі якої людина втілювала свої здібності у зовнішній предмет, продовжуючи тим самим саму себе в зовнішньому середовищі. Чим ширше та складніше коло предметів, що створюються людьми, тим складнішими стають індивідуальні способи означення свого володіння і все важливішими постають питання про недоторканність речі тими, хто не вкладав у них свою працю, що спонукає потребу в інститутах захисту зовнішнього (створенні речі) та внутрішнього (здібності до праці) власного тіла людини.

Другим історичним способом придбання власності було захоплення певних речей, ресурсів. Таке захоплення здійснювалося або насильницькими заходами, або самочинним шляхом, наприклад, скватерство (самозахоплення земель) при заселенні Північної Америки.

У сучасних умовах переважно всі способи придбання прав власності здійснюються на основі законодавчих способів оформлення. Основним найбільш масовим способом придбання прав власності є купівля, що оформлюється юридичними документами (чеками, платівками, договорами тощо). Придбання може статися відносно «нічиєї» власності, прикладом диких тварин, покинутих земель, закопаних скарбів. Загальне юридичне правило стосовно «нічиєї» власності наголошує, що суб'єкт може стати законним власником на принципі першого утримувача (*finder-keeper rule*). Економічну доцільність таке правило має у тому разі, якщо пошуком нічиєї речі займається лише один суб'єкт. Якщо претендентів на нічийну річ буде багато, то з погляду економічного багатства суспільства в цілому їх зусилля сприйматимуться як зайві, оскільки витрати багатьох будуть значно більшими за вигоди, що отримує одна людина. Аби забезпечити економічну доцільність придбання таких речей та скоротити невиправдані витрати суспільства на заволодіння, з'являються такі юридичні заходи, як уведення квот, ліцензій (наприклад на добування нафти) [6, с. 74].

Економічне підґрунтя має юридичні правила, що виникають з приводу регулювання відносин до *втраченої (загубленої) та знайденої* речі. Основне правило наголошує: на знайдену річ повинні відтворюватися права власності початкового володаря. Економічний зміст цього юридичного правила полягає у тому, аби позбавити початкового власника зайвих витрат на попередження випадкових утрат. Якщо б таке правило не діяло, кожна людина була б змушена витрачати значні додаткові зусилля (працю, гроші) на те, щоб не допустити випадкової втрати своєї речі. Крім того, людина, яка втратила своє майно, може самотійно займатися його пошуком або залучити для цього інших людей, наприклад, дати об'яву про винагороду тому, хто знайде його річ. З точки зору суспільства сукупні витрати не зменшуються, оскільки втрачена річ використовуватиметься іншим. Але з погляду індивідуальних витрат самотійні дії людини на пошук утраченої речі порушуватимуть умови її існування, оскільки збільшуватимуться невиробничі витрати на створення

речей і тим самим зменшуватиметься загальна ефективність господарської діяльності [6, с. 75].

Економічну основу мають наслідки *придбання вкладеного майна*. З точки зору економіки крадіжка — це трансферт, тобто безкоштовний перехід речі від одного суб'єкту до іншого. Видається, що суспільні сукупні витрати, пов'язані з крадіжкою, не зазнають суттєвих змін — одна людина втратила річ, інша її привласнила. Але це не так. Припустимо, що крадіжка чужого майна визнається суспільством як нормальний спосіб збагачення. Широке використання цього виду діяльності вимагає від індивідів значних витрат щодо охорони майна, розроблення власної стратегії крадіжки, викриття і повернення викраденого майна. Врешті-решт ці витрати приведуть до неефективного розподілу суспільних ресурсів через зниження стимулів до нормальних способів продуктивного збільшення багатства, а також появу таких критеріїв розподілу, які є менш значущими для перспектив розвитку суспільства (зокрема, культивування хитрощів, нахабства та інших якостей людської природи). При порівнянні «альтернативних правових умов господарювання» (крадіжка чи продуктивна праця) суспільство прийде до ідеї про розроблення спеціальних норм, які заборонятимуть крадіжки та формуватимуть нормальний (тобто необхідний) стандарт поведінки, роблячи його економічно вигідним. Ефективність норми зумовлюватиметься зниженням непродуктивних витрат і отриманням соціальної вигоди. Якщо витрати на відтворення норми (недопущення крадіжки) виявляться рівними індивідуальним витратам суб'єктів (все, що вони вкрали, вони ж відшкодовують), то така поведінка стане безглуздою з погляду як суспільства, так і з позицій окремих суб'єктів.

Одним з основних заходів підтримання безперечного права на володіння є інститут *реєстрації*, тобто встановлення переліку об'єктів та їх власників [6, с. 75]. Основними об'єктами реєстрації є земельні ділянки, нерухоме майно, автомобілі, літаки, цінні папери. З погляду економіки реєстрація — це збільшення цінності майна, що потрапляє в обіг, оскільки знижуються невизначеність та ризики їх використання. Але реєстрація не може стосуватися всіх існуючих благ, що зумовлено економічною недоцільністю уведення реєстрів: витрати на їх упровадження значно перевищують очікувану вигоду від їх функціонування, навіть з урахуванням крадіжок.

Після того як способи придбання визначено, виникає запитання: як захистити ті повноваження, що виникли у процесі заволодіння майном. Історичний розвиток усіх суспільств доводить, що найбільш ефективним способом захисту стають не індивідуальні заходи, а державні санкції. Економічна теорія права виокремлює три основні форми захисту правомочностей: правило власності, правило відповідальності та правило невідчужування [5, с. 85].

Правило власності означає, що правомочність можна отримати тільки від його володаря в результаті взаємовигідної добровільної угоди. Це гарантує, що обмін буде здійснено ефективно, бо власник завжди зацікавлений

у найвищій цінності свого майна. Права власності у цьому разі захищаються шляхом покарання особи, яка використовує чужу власність або пошкоджує її без згоди власника. Але використання правила власності може потребувати значних витрат на його здійснення. Наприклад, державі згідно з планом розвитку територій необхідні землі, які знаходяться у приватних власників. Витрати на домовленості із власниками можуть бути дуже великими, що знижує економічну ефективність загальносуспільних проектів.

Якщо діє *правило відповідальності*, то згоди власника на відчуження правомочностей не вимагається, але має бути виплачена компенсація за відчуження у розмірі, встановленому законодавцем. У цьому разі компенсація стає заходом захисту власності. Правило відповідальності є економічно доцільним при значних витратах на здійснення домовленостей. У цьому разі значно вигіднішим стає рішення суду щодо примусового здійснення договору (наприклад, подружжя не можуть домовитися про поділ своєї квартири). Згідно з *правилом невідчужування* правомочність є невідчужуваною, якщо її передавання забороняється навіть за наявності добровільної згоди між сторонами договору (наприклад, забороняється торгівля людськими органами, дітьми).

Увесь історичний процес розвитку форм прав власності охоплює рух від вільного доступу використання ресурсами до суспільної власності. В основі зміни форм прав власності знаходиться ступінь виключності, тобто визначення кола тих суб'єктів, яких допущено до привласнення. Граничні форми привласнення (вільний доступ та суспільна власність) за своїми внутрішніми ознаками майже збігаються, що дозволяє ототожнювати їх. Усі інші форми власності (приватна, комунальна, державна) знаходяться в межах цього об'єктивного історичного розвитку. Та чи інша форми власності виникають тоді, коли вигоди від установа права перебільшують витрати на їх специфікацію та захист. Тому запитання: яка форма власності є більш привабливою — стає некоректним, оскільки форми власності виникають тоді, коли з'являються економічно доцільні умови їх функціонування. Разом з тим аналіз різних форм прав власності дає змогу виявити їх порівняльні переваги та внутрішні обмеження, за яких вони стають неефективними.

Первісна специфікація права власності призводить до виникнення *системи приватної власності*, тобто такого режиму використання обмежених ресурсів, за яким виключні права належать окремій особі. На основі режиму приватної власності відтворюється найбільш адекватне їй зовнішнє середовище за моделлю ринкової економіки як механізму мимовільної координації розрізнених дій суб'єктів, що переслідують свої власні інтереси шляхом передавання прав між собою [2, с. 43]. За цих умов приватна власність отримує свою найбільш ефективну цінність. Але остання багато в чому залежить від витрат на специфікацію та захист приватної власності. Економічна ефективність режиму приватної власності визначається змістом та розміром трансакційних витрат, що виникають у процесі привласнення економічних

благ. Якщо витрати на специфікацію прав приватної власності починають зростати та перевищують переваги від її існування, відбувається зміна правового режиму. Розпочинається рух прав власності від окремого індивіда до їх певного кола. Тому форма власності стає все більш спільною. На зміну приватної власності приходять колективна або комунальна власність.

Комунальна власність визначається як режим використання обмежених ресурсів, у межах якого виключними правами володіє група людей. Вона виникає унаслідок надмірних витрат на специфікацію прав на використання певних благ та необхідності їх економії. Важко уявити, яким чином можна специфікувати право приватної власності на такі блага, як дороги, міські комунікації, парки відпочинку тощо. Значно ефективнішим стає їх спільне використання, що реалізується в режимі комунальної власності. Загальною умовою життєздатності комунальної власності є залежність життя окремої людини від виживання спільноти. Чим помітною та сильною стає така залежність, тим більше існує перспективних можливостей для функціонування комунальної власності.

Більшість матеріальних благ мають властивість конкуренції при споживанні та виключність доступу до них. Наприклад, якщо людина придбала автомобіль та користується ним, інші не можуть його використовувати. У той же час існують такі блага споживання, при яких одна особа не дозволяє виключити інших від користування. Такі блага отримали назву суспільних благ (*public goods*). Їх основними рисами є: а) занадто високі витрати на специфікацію прав користування даними благами; б) споживання суспільних благ не допускає конкуренції між зацікавленими особами; в) використання одними особами не виключає можливості їх споживання іншими, тобто вони мають неподільний характер; г) при виробництві суспільних благ неможливо визначити міру витрат праці та вигоди від них. Занадто високі витрати специфікації використання суспільних благ означають неможливість визначити тих, хто їх споживатиме та заборонити іншим їх використовувати. Використання суспільних благ стає більш ефективним на основі *державної власності*. Згідно з методологією економічного підходу до права система спільної власності складається там, де витрати щодо специфікації і захисту індивідуальних прав власності занадто високі. Вигоди від встановлення таких прав або недостатні, щоб переважити необхідні витрати, або взагалі відсутні, якщо ресурсу є достатньо. Права державної власності виникають, з одного боку, тоді, коли неможливо забезпечити режим виключності для більшості осіб, а з другого — коли приватна чи комунальна власність має слабо виражені порівняні переваги, оскільки вони потребують значних витрат на свою специфікацію.

Висновки. Економічна теорія права власності перебуває на етапі активного та поглибленого розвитку. Якщо попередні дослідження по суті справи оперували наочними практичними явищами, то все більш актуальними стають питання про внутрішні закономірності виникнення прав власності та економічно доцільні способи їх правового оформлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бренделева Е. А. Неоинституциональная экономическая теория : учеб. пособие / Е. А. Бренделева. — М. : Дело и Сервис, 2006. — 352 с.
2. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем) / Р. И. Капелюшников — М. : ИМЭМО, 1990 — 86 с.
3. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз ; пер. с англ. Б. Пинскера. — М. : «Дело ЛТД» при участии изд-ва «Catallaxu». — 1993. — 192 с.
4. Кутер Р. Организация как собственность: экономический анализ права собственности применительно к приватизации / Р. Кутер // Становление рыночной экономики в странах Восточной Европы. — РГГУ. — 1994. — С. 125–126.
5. Одинцова М. И. Экономика права : учеб. пособие / М. И. Одинцова. — Гос. ун-т — Высшая школа экономики. — М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. — 430 с.
6. Познер Ричард А. Економічний аналіз права / Ричард А. Познер. — Наук. вид. «Акта», 2003. — С.862.
7. Тамбовцев В.Л. Право и экономическая теория : учеб. пособие / В. Л. Тамбовцев. — М. : ИНФРА-М, 2005. — 224 с.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ ПРАВ СОБСТВЕННОСТИ

Гриценко Е. А.

Рассмотрены экономические условия возникновения прав собственности, процедуры ее спецификации, дифференциации и ослабления. Раскрыт механизм исключения субъектов из присвоения при изменениях форм собственности. Доказано, что экономическая целесообразность частной, коммунальной и государственной форм собственности связана с величиной транзакционных затрат на их спецификацию.

Ключевые слова: права собственности, дифференциация прав собственности, расщепление прав собственности, ослабление прав собственности.

PROPERTY RIGHTS ECONOMICS

Grytsenko O. A.

The economic terms of origin of property, procedure of its specification, differentiation and attenuation of rights are considered. The mechanism of exception of subjects is exposed from an appropriation at the change of patterns of property. It is proved that economical expediency of private, communal and state property, is related to the size of transactional cost on their specification.

Keywords: property rights, specification of property rights, differentiation of property rights, attenuation of property rights.